

FELSEFE DÜNYASI

2014/2 Sayı: 60

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına

Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Prof. Dr. İsmail KÖZ

Prof. Dr. Celal TÜRER

Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Doç. Dr. M. Kazım ARICAN

Araş. Gör. M. Enes KALA

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Adres

Necatibey Caddesi No: 8/122

Kızılay - Çankaya / ANKARA

PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Aralık, 2014, 750 Adet

Bir İfşa Tarzı Olarak Heidegger’de Modern Teknoloji**

Tuba Nur UMUT*

Geçtiğimiz asrın son yarısında yaşamını yitiren, 20. ve 21. yüzyılın en etkili filozoflarından biri olan Martin Heidegger (1889-1976), teknolojiyi ontolojik bir mesele olarak ele almış, onun teknolojiye dair değerlendirmeleri, felsefe içinde 20. yüzyıldan itibaren yeni bir alt disiplin olarak görülmeye başlanan teknoloji felsefesindeki tartışmalara etkide bulunmuş, bu itibarla, her ne kadar kendisi bir teknoloji filozofu olarak değerlendirilmese de bu alana yön veren düşünürlerden biri olarak takdir edilmiştir.¹ Nitekim teknoloji felsefesine dair bir araştırma, Heidegger’in yorumlarının söz konusu alandaki etkisini dikkate almayı gerektirecektir.

Bu makale modern teknolojinin, varlığın tarihi içerisinde bazı gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olduğunu iddia eden Heidegger’in, *tekhne*’yi ve modern teknolojiyi hangi açılardan bir ifşa tarzı olarak ele aldığını, modern teknolojinin *tekhne*’den farkını ve hangi karakterde bir ifşa olduğunu, tehdidi giderek artan teknolojinin karşısında varlığın yeni bir ifşasının hangi alanda gerçekleşebileceğine dair önerisini anlama çabasını içermektedir. Düşüncesinin temaları, fikri yönelimleri itibarıyla Heidegger düşüncesini ‘erken Heidegger’ ve ‘geç Heidegger’ olarak sınıflandırmak yaygın bir ter-

* Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi A.B.D., Ar.Gör.,

** Makalemi değerlendiren ve bazı kavramların anlamlarına dair yapıcı katkılarda bulunan hakem hocamıza teşekkürü borç bilirim.

¹ Heidegger’in Teknoloji Felsefesi’nin gelişimindeki rolü ve etkilerini görmek için bkz. Don Ihde, *Heidegger’s Technologies*, Fordham University Press, New York, 2010; Carl Mitcham ve Robert Mackey (der.), *Bibliography of the Philosophy of Technology*, The University of Chicago Press, Chicago, 1973; Albert Borgmann ve Carl Mitcham, “The Question of Heidegger and Technology: A Critical Review of the Literature”, *Philosophy Today*, 31, 2/4, Celina(Ohio), 1987, ss. 98-194.; Carl Mitcham, *Thinking Through Technology*, The University of Chicago Press, Chicago, 1994.

cihtir.² Onun teknolojiye dair yorumları da geç dönem düşüncesinin önemli temalarından biri olarak görülmüştür. Her ne kadar teknoloji eleştirisi, Heidegger'in diğer düşüncelerinden bağımsız değerlendirilemeyecekse ve belirli bir fikri arka plana sahipse de, tüm boyutları ile ele almak konunun sınırlarını genişleteceğinden özellikle onun teknolojiye ontolojik eleştiri sunduğu metinlerinden Teknolojiye İlişkin Soruşturma'sı ve bu soruşturmaya dair yorumlar üzerinden konuyu ele almak amacımız açısından daha uygun olacaktır.

Heidegger, 1949'da Bremen Klüp'te “Şey (*Das Ding*), Çerçeveleme (*Das Gestell*), Tehlike (*Die Gefahr*) ve Dönüş (*Die Kehre*)” başlıklarında dört konferans vermiş; bunlardan biri olan Çerçeveleme'nin ve muhtemelen ana hatları ile Tehlike'nin gözden geçirilmiş versiyonu 1953 yılında ‘Teknolojiye İlişkin Soruşturma (*Die Frage nach der Technik*)’ olarak sunulmuştur.³ Teknolojiyi felsefenin önemli temalarından biri haline getiren bu eserde Heidegger, teknolojinin özünün insanları dünya hakkında tehlikeli bir şekilde düşünmeye yönelttiğini göstermeyi denemiş, dolayısıyla varlığı teknolojik anlama biçimini irdelemeye çalışmış,⁴ dikkatini teknoloji çağında şeylerin ne tarzda mevcudiyete çıktıklarına çevirmiştir.⁵ Yine Heidegger'in teknolojiye dair soruşturmasının, teknolojinin özünü kavrama ve ondan kaynaklanan tehlikelerden kaçınma yanında, teknoloji ile ilişkisinde insan özgürlüğünü sağlama alma yahut insanı teknolojinin esaretinden kurtarma gibi bir hedef ile motive olduğu da düşünülmüştür. Nitekim Heidegger, teknolojinin insan iradesine tabi ve onun özgürlüğünü destekleyen görüntümünü ütopyan bir kuruntu olarak değerlendirir.⁶

Heidegger'in teknoloji soruşturması ve eleştirisi söz konusu olduğunda hatırlanması gereken hususlardan biri, onun teknoloji ve varlığın

2 Böyle bir sınıflandırma için bkz. Hubert L. Dreyfus ve Mark A. Wrathall(ed.), *A Companion to Heidegger*, Blackwell, Oxford, 2005; George Pattison, *Routledge Philosophy Guidebook to the Later Heidegger*, Routledge, New York, 2000.

3 John Loscerbo, *Being and Technology: A study in the philosophy of Martin Heidegger*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1981, s.129.

4 Soren Riis, “The Question Concerning Thinking”, *New Waves in Philosophy of Technology*, ed. J.Kyrre, B. Olsen, E. Selinger, S. Riis, Palgrave Macmillan, New York, 2009, s.123.

5 Michael E.Zimmerman, *Heidegger's Confrontation with Modernity: Technology, Politics, and Art*, Indiana University Press, Bloomington, 1990, s.83.

6 Riis, *a.g.e.*, s.124.

teknolojik biçimde anlaşılmasına dair yaptığı ayırımdır. Ontolojik anlamı itibariyle teknoloji, teknolojik aygıtlar ya da etkinliklerin bütünü olmanın ötesinde onların görünür oldukları bir alana ya da bir hakikat tarzına işaret etmektedir. Dolayısıyla Heidegger'in teknoloji eleştirisi spesifik teknolojik aygıtlarla ilişkili değil, onlarda da kendisini ifşa eden ontolojik karakteri ile ilgilidir.⁷ İşte bu nedenle Heidegger, teknolojiye teknolojik bir çözüm bulmamız gereken bir problem olarak değil, daha ziyade, varlığı kavrayışımızı dönüştürmemizi gerektiren bir ontolojik durum olarak yaklaşır.⁸ Teknolojik aletleri kullanan bir kimse olarak Heidegger'in teknolojiye düşmanlık beslemediği ya da onu şeytan işi olarak görmediği de açıktır. Nitekim 1969'da kendisiyle yapılan röportajda teknolojiye karşı olmadığını, teknolojinin şeytani denilen doğası hakkında da konuşmadığını, sadece teknolojinin özünü (*Wesen/essence*) anlama teşebbüsünde bulunduğunu ifade etmiştir.⁹

Teknolojinin özünde ne olduğu açığa çıkarıldığı takdirde teknoloji ile özgür bir ilişki tesis etmenin mümkün olacağını düşünen Heidegger, *Teknolojiye İlişkin Soruşturma*'ya böyle bir soruşturmanın onunla özgür bir ilişki içerisine girebilmeye hazırladığını belirterek başlar. Ona göre bu soruşturma, insani varoluşumuzu teknolojinin özüne açarsa bu ilişki özgür, kısıtlanmamış bir ilişki olacaktır.¹⁰ Teknolojinin özü ise Heidegger'e göre teknoloji ile aynı şey değildir ve teknolojik bir şey değildir. Heidegger, teknolojinin özü ile teknoloji arasında bu ayrımı yapmakla bu iki ifadeyi farklı anlamlarda kullandığına baştan işaret etmiş olmaktadır. Teknolojik aletlerde bulabileceğimiz bir şey olmadığı için teknolojinin özüne erişmek kolay değildir. Bu nedenle o, teknolojinin özünü değil de yalnızca teknolojik olanı tasavvur ettiğimiz ve ona dikkat çektiğimiz ya da ondan kaçındığımız müddetçe onun özünüyle ilişkimizi deneyimleyemeyeceğimizi ifade eder. Heidegger'e göre çağın insanı teknolojiyi hararetle onaylasa da reddetse de, her yerde teknolojiye bağlanmış durumdadır. Bu nedenle

7 Don Ihde, *Heidegger's Technologies*, Fordham University Press, New York, 2010, s.31-32; Iain D.Thomson, *Heidegger: Ontoteoloji/ Teknoloji ve Eğitim Politikaları*, çev.Hüsamettin Arslan, Paradigma, İstanbul, 2012, s.76.

8 Thomson, *a.g.e.*, s.105.

9 Zimmerman, *a.g.e.*, s.218.

10 Martin Heidegger, "The Question Concerning Technology", *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Almanca'dan çev. William Lovitt, New York,1977, s.3.

teknolojinin özü karşısında körleşmemesi için teknolojiyi nötr bir şey olarak görmemelidir. Aksi takdirde, mümkün olan en kötü tarzda ona teslim olacaktır.¹¹

Teknolojinin özünü arama çabasında Heidegger öncelikle antik öğretiyeye atıfta bulunur. Bu öğretiyeye göre bir şeyin özü, o şeyin ‘ne olduğu’ olarak düşünülür. Teknolojinin ne olduğu sorulduğunda ise verilen iki yaygın cevabı; araçsal ve antropolojik tanımları hatırlatır ve soruşturmasına teknolojiye dair bu tanımları irdeleyerek devam eder. Bu tanımlara göre teknoloji ya belirli amaçlar için kullanılan araçlardır yahut teknoloji, insan etkinliğidir.¹²

Heidegger, teknolojiye dair araçsal ve antropolojik tanımların ikisinin de doğru (*Richtig/correct*) olduğunu ama hakikat olan (*Wahre/true*) olmadığını ifade eder¹³ ve aslında teknolojiyi araçsal ve antropolojik yorumların bağlamından çıkararak felsefi bir soru haline getirir. Bu tanımlar yanlış değilse de sınırlıdır yahut hakikati kısmen ortaya koydukları için yeterli değildir. Ya da fonksiyonel olarak meselenin kökenini gizlemektedir. Oysa yalnızca hakikat olan bizi serbest, kısıtlanmamış bir ilişkiye sokar. Buna göre Heidegger, teknolojinin özüne ulaşmak ya da yakınlaşmak için hakikat olanı, doğru olan aracılığıyla aramamız gerektiğini savunur.¹⁴ Bunun için teknolojinin doğru saydığı araçsal tanımının üzerinde durur. Amaçlara dair düşünmek yahut yeni araçlar üretmek, araçsal bir düşünme yapısıyla ilişkilidirler. Amaçların olduğu ve araçların kullanıldığı her yerde de bir nedensellik hüküm sürdüğü için bu tanım, nedensellik meselesini ele almayı gerektirecektir.¹⁵

Heidegger, asırlardır nedensellik söz konusu olduğunda Aristoteles-

11 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.4. ; Riis, a.g.e.,s.124.

12 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.4-5.

13 Heidegger doğruluk (*Richtigkeit*) ile hakikat (*Wahrheit*) arasında ayırım yapar. Buna göre doğru olan, ele alınan hususta uygun bir karara varır ve bu karara varışta kendi özündeki şeyi meydana çıkarmaya gerek duymaz. Oysa hakikat olan, böyle bir meydana çıkmanın olduğu yerde vuku bulur. Bu nedenle yalnızca doğru olan, henüz hakikat olan değildir. Sözgelimi, bir enerji santrali insan tarafından yapılmış bir araçtır, dolayısıyla araçsal tanım bu açıdan doğrudur. Ancak ilerleyen sayfalarda da görüleceği gibi Heidegger’in hakikati ele alışı daha farklıdır. Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.6. Ayrıca Heidegger’in hakikat anlayışına dair daha detaylı bilgi için bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman* (çev.Kaan H.Ökten), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011, ss.225-238.

14 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.6. ; Ihde, a.g.e., s.29-30.

15 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.6.

çi nedensellik yorumu esas alınarak maddi neden, formel neden, gai neden ve fail nedene atıfta bulunulduğunu, bu hususun gün gibi açık bir hakikat olarak görüldüğünü iddia eder. Oysa ona göre nedenin gerçekte ne anlama geldiği hususuna eğilmedikçe nedensellik, araçsallık ve onunla birlikte teknolojinin kabul gören tanımı belirsiz ve temelsiz kalacaktır.¹⁶

Bu motivasyonla Heidegger, Grek düşüncesinde bu kelimelerin kullanılış tarzından hareketle nedenselliği vesile olmak, minnettar olmak, sorumlu olmak terimleri ekseninde anlamaya çalışır. Özellikle günümüzde daha ziyade ahlaki bir içeriğe sahip olan minnettar olmak ve sorumlu olmaktan Greklerin ne anladıklarını ortaya koymak önemlidir; zira bu ifadelerin ahlaki yönden ya da etkide bulunma açısından anlaşılması, Heidegger'e göre nedenselliğin aradığımız anlamına giden yolu kapatacaktır. Buna göre bir şey, var olmasında dört vesile olma tarzına borçludur, minnettardır.¹⁷ Diğer üç tarz, görünüşe çıkma hususunda fail nedenin düşünüp taşınmasına borçludur. Fail neden de ortaya çıkan şeyden sorumludur ama yeterli neden olarak değil, dikkatlice tefekkür edip sorumlu ve minnettar olmanın üç tarzını bir araya getirdiği için sorumludur. Bu dört sorumlu olma tarzı şeyi görünür kılar ve mevcudiyete çıkmaya (*An-wesen/presencing*) bırakır. Bu dört tarz birbirlerinden farklıdır ama yine de bir bütün oluştururlar, ortaya çıkan şeye nüfuz etmişlerdir. Bu nedenle bu süreç, yalnızca fail nedenin devrede olduğu ve etkin olduğu bir ortaya çıkarma (*das Hervorbringen/bringing forth*)¹⁸ olarak görülmez.¹⁹

Greklere göre bir şeyin mevcut oluşunu karakterize eden, o şeyin önümüzde ve hazır oluşudur. Söz konusu nedenler, o şeyi mevcut olmaya

16 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.6-7.

17 Bu durumu Heidegger bir örnekle izah eder: Gümüş sadaka toplama kasesi gümüşten yapılır. Kase, gümüşe minnettardır. Bir kase olduğu ve başka bir şey olmadığı için yalnızca gümüşe minnettar değildir; kase, bu görünümüne de minnettardır. Hem gümüş hem de görünüm sadaka toplama kasesinden birlikte sorumludurlar. Bir de kaseyi, dinsel bir ayinde kullanılma meselesi sınırlar. Bu sınırlardan hareketle o, üretildikten sonra ne olacaksa o olmaya başlar. Etrafı çeviren bu sey telos'tur. Amaç veya erek diye çevirilir. Oysa telos, madde olarak ve görünüm olarak sadaka toplama kasesinden birlikte sorumlu olan şeylerden sorumludur. Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.7-8.

18 Lovitt, Almanca'dan yaptığı tercümede hervorbringen fiiline dair yazmış olduğu dipnotta bu fiilin ortaya çıkarmak (to bring forth), ortaya koymak (to produce), meydana getirmek (to generate) veya yol açmak (to beget), açığa vurmak (to utter), meydana çıkarmak (to elicit) anlamlarını içerdiğini ve Heidegger'in bu nüansları çağrıştıracak şekilde bu fiili kullandığını ifade eder.9.dipnot, *The Question Concerning Technology* s.10.

19 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.8-9.

çıkardıklarından, sorumlu olmanın karakteristiği, bir şeye varacağı yolun açılmasıdır. Böylece sorumlu olmak, varacağı noktaya doğru gidişine vesile olmaktır. Dolayısıyla Greklerin sorumlu olma hakkındaki tecrübeleri temel alınınca, sorumlu olma, daha şumüllü bir anlamda vesile olmaktır. Bu dört neden, hali hazırda olmayanın, mevcut olma haline ulaşmasına izin vererek rol alırlar. Onların düşüncesinde nedenselliğin özü de budur. Bu dört neden, birlik içinde, söz konusu varlığı görünüşe çıkararak bir öne çıkarma tarafından yönetilirler. Platon'un da ifade ettiği gibi, mevcut olmayan şeyden mevcut olmaya geçen her şey için her vesile *poiesis*'tir, ortaya çıkarmadır (*das Hervorbringen/bringing forth*).²⁰ Heidegger, Greklerdeki anlamıyla düşündüğümüzde *poiesis*'in, yalnızca el becerisine dayalı imalat ya da sanatsal-şiirsel olarak ortaya çıkarma olmadığını, *physis*'in de bir *poiesis* olduğunu belirtir. Fakat *physis*'te bu çıkarma, kendi içinde olurken, sözgelimi bir tohum, kendi içinde patlayıp çiçeklenirken sanatçı ya da zanaatkar tarafından ortaya çıkarılan şey, bu patlayıp açılmayı, kendi içinde değil, zanaatkar veya sanatçıda bulur. Bu ortaya çıkarma sayesinde hem tabiatta büyüyen şeyler, hem el becerisi veya sanat yoluyla tamamlanan şeyler kendi görünüşlerine ulaşırlar.²¹ Dolayısıyla sanat da *tekhne* de ortaya çıkarma modlarıdır.

Heidegger'e göre bir şeyin var olması, onun görüntüye çıkması ya da onun kendini ifşa etmesi anlamında mevcudiyete çıkması anlamına gelir. Ortaya çıkarma, gizli bir şeyin (*Verborgenes/concealed*) gizlilikten kurtulmasına (*Unverborgene/unconcealment*) doğru giden bir çıkıştır. Bu ortaya çıkarma, bir ifşa oluş (*das Entbergen/revealing*) bünyesinde gerçekleşir. Bu ifşa oluşu anlatmak için Grekler, günümüzde hakikat olarak tercüme edilen *aletheia* kelimesini kullanmışlardır.²² Heidegger'e göre ifşa olma sürecinin kavramsallaştırılmış şekli olarak *aletheia*, 'gizlilikten çıkma' olarak tercüme edilir ve Heidegger'in yorumunda belirli bir tarzda dünyayı görünür ve makul kılan süreci karakterize eder şekilde düşünülmüştür. Yani şeyler, bir çerçevede, bir zeminde görünürler. Onların verilen şekli aldığı ortaya çıkarma ise yapılandırılmıştır. Bu yapının tümünün, 'gizle-

20 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.9-10.

21 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.10-11.

22 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.11-12.

yen-ifşa olan' bir yapısı, değişmez bir özelliği vardır. Buradan hareketle, Heidegger'in varlıkları basit bir şekilde bize verilen, sunulan şeyler olarak görmeyeceği anlaşılır. Onlar belirli bir tarzda varlığa gelirler veya görünürlükler ki bu tarz, onların bulunduğu total ifşa alanına bağlıdır.²³

Heidegger, Grek düşüncesine yaptığı bu atıflarla, nedenselliğin özü ile varlığın teknolojik anlaşılması arasında bir bağlantı tesis eder. Buna göre teknolojinin özü ifşa olma ile her açıdan ilgilidir. Çünkü ona göre her ortaya çıkarma, ifşa oluşta temellenir. Ortaya çıkarma, vesile olmanın dört tarzını kendisinde toplar ve onları tümüyle yönetir. Amaçlar da araçlar da araçsallık da ortaya çıkarmanın alanına aittirler. Araçsallık, teknolojinin temel karakteristiği olarak düşünüldüğü için Heidegger'e göre araçlar olarak sunulan teknolojinin gerçekte ne olduğunu adım adım sorgularsak ifşa oluşa ulaşırız. Ona göre tüm üretken imal etmelerin imkani ifşa oluşta yatar ve dolayısıyla teknoloji yalnızca araç değildir. Görüldüğü üzere teknolojiyi araçsal bir şey olarak değerlendiren görüşün veya teknolojiyi yaratıcı bir insan maharetine yahut insan etkinliğine eşitlemenin ötesinde Heidegger, teknolojiyi ortaya çıkarmanın, ifşa olmanın bir tarzı, bir modu olarak görür. Buradan hareket ettiğimiz takdirde de teknolojinin özüne dair başka bir alanın, ifşanın, hakikatin alanının bize tümüyle kendisini açacağını belirtir.²⁴

Teknolojinin ne anlama geldiği sorusuna dair dilsel analizinde de yine Grek düşüncesine atıf yapan Heidegger, *tekhne*'yi onların nasıl tanımladıklarına dair ipucunun, hakikatte araçsallığın ne olabileceği sorusunu takip ettiğimizde varacağımız bağlama götüreceğine işaret eder. Aynı zamanda bu analiz, antik *tekhne* ile modern teknoloji arasındaki farklılıkları anlamaya da imkan verecektir. Greklerde *tekhne*, günümüzdeki şekliyle teknikten daha geniş bir anlamda düşünülmüştür. Bu sözcük, yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler için değil; aynı zamanda zihinsel sanatlar ve güzel sanatlar için de kullanılmıştır. *Tekhne, poiesis*'e ait, poetik bir şeydir. Her ortaya çıkarma da bir ifşada temellendiği için *tekhne*, 'mevcudiyete çıkmayı, ortaya çıkarmayı mümkün kılan ifşa edici vesile oluş' olarak iki-

23 Ihde, *a.g.e.*, s.30-31.

24 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.12.

boyuta, *poiesis*'in sanat ve üretim olarak çifte doğasına tekabül eder.²⁵

Heidegger bir ifşa tarzı olarak tanımladığı *tekhne*'yi; şeye kendisi olarak kalma imkanı veren 'özgürleştirici bir ifşa' olarak tasvir eder. Üretme bu anlamda onu ifşa etme, gelişmesini mümkün kılma, olmaya bırakma anlamlarına gelir. Yapma, zanaatkarın malzemesinin bir araya gelmesine vesile olduğu ifşa modudur.²⁶

Tekhne'ye ilişkin olarak Heidegger'in yaptığı diğer atıf, Platon'a kadarki süreçte *tekhne*'nin *episteme* ile bağlantılı olduğudur. Her iki sözcük de en geniş anlamda bilmenin isimleridir. Bu tarz bir bilme bir açılmayı sağlar. Böyle bir açılma da bir ifşa oluştur. Aristoteles, Nikhomakos'a Etik'te *episteme* ile *tekhne* arasında neyi ifşa ettikleri ve bunu nasıl yaptıkları açısından ayırım yapar. Buna göre *tekhne*, kendini öne çıkarmayan ve önümüzde durmayan her şeyi ifşa eder. Bir gemi ya da ev inşa eden kişi, vesile olmanın tarzlarına göre ortaya çıkarılanı ifşa eder. Bu ifşa, geminin veya evin görünümünü ve maddesini, tamamlanmış olarak tasarlanan bitmiş şeyi amaçlayarak bir araya getirir ve o şeyin yapım tarzını belirler. Böylelikle, *tekhne*'de belirleyici olan, yapmada, dönüştürmede ya da araçları kullanmada değil, daha ziyade ifşa tarzında yatar. Bir imalat olarak değil de bir ifşa olarak *tekhne*, bir ortaya çıkarmadır, ifşanın bir tarzıdır.²⁷*Tekhne*'nin bu anlamda bir ifşa olduğunu ortaya koyan Heidegger, bu tanımın el becerisi gerektiren teknolojilere uygulanabilir olup modern makine gücüne dayalı teknolojiler için uygun düşmeyeceği gibi bir itirazın gelebileceğini belirtir. Daha önceki tüm teknolojilerden farklı olduğu için onlarla kıyaslanamayacağı söylene de Heidegger'e göre modern teknoloji, karakteri itibarıyla farklıysa da *tekhne* gibi bir ifşa tarzıdır.²⁸

Modern teknolojinin de bir tür ifşa olduğunu ifade ettikten sonra Heidegger, bu ifşanın karakterini izah etmeye girişir. Ona göre *tekhne* için söz konusu olmayıp modern teknoloji için geçerli olan yeni bir husus vardır: Modern teknolojiye tümüyle hakim olan ifşa, *poiesis* anlamında bir açığa çıkarmayı ortaya koymaz. Aksine bu ifşa, tabiata makul olmayan

25 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.12-13.

26 Zimmerman, *a.g.e.*, s.163.

27 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.13.

28 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.14.

bir talebi dayatan bir meydan okumadır (*Herausfordern/challenging*). Bu karakteri itibariyle modern teknoloji, eski teknolojilerden oldukça farklılaşmıştır. Teknolojik dönemde insanlığın, Greklerin varlıkla karşılaşma tarzından oldukça uzak olduğunu belirten Heidegger, sadece aletlerin değil, her şeyin günümüzde araçsal terimlerle anlaşıldığına değinir. Eşyanın varlığına vukuftan yoksun şekilde; her şeyin teknolojik sistemin gelişmesine yönelik yakıt ikmali için gerekli şeylere indirgendiklerinin altını çizer.²⁹ Bu noktada Heidegger, eski teknoloji ile modern teknoloji arasındaki farkı bazı örnekler üzerinden izah eder ve dünyanın, modern teknoloji kanalıyla ifşa olduğunda ne tarzda görüldüğüne dikkat çeker: Ona göre eski yel değirmenleri tabiatın enerjisinden yararlanıp insanların amaçlarına hizmet ederken, kanatları, rüzgarın esmesi ile çalışır ve hava akımlarından gelen enerjiyi, depolamak üzere kilit altında tutmaz. Bunun aksine kömür ve madenin çıkarılmasında toprak parçasına meydan okunur. Yeryüzü kömür madeni bölgesi olarak, toprak da bir maden yatağı olarak görülür. Çiftçinin işlediği ve bir düzene soktuğu bu alan, düzene sokmanın, 'itina göstermek' ve 'bakım yapmak' anlamlarına geldiği zamanlardan daha farklı görünür. Çiftçinin çalışması, tarlanın toprağına meydan okumaz; zira tohumu, büyüyüp gelişmeyi sağlayan güçlere terk eder. Oysa günümüzde tarım, motorize hale gelmiş bir besin endüstrisidir. Azot sağlamak için havaya, maden sağlamak için yer yüzüne, uranyum için madene saldırılır. Uranyuma da, ya yıkım ya da barışçıl bir kullanım için kullanılacak atom enerjisi için saldırılır. Bu tür bir düzenleme, Heidegger'e göre meydan okuma anlamında tabita saldırır (*Stellt/to set upon*). Tabiatın enerjilerine meydan okuyan bu saldırı, nesnelere açığa çıkarmak ve en az masrafla en yüksek ürüne ulaşma amacıyla yönetilir. Sözgelimi Ren Nehri akıntısı içerisine oturtulan hidroelektrik santralin çalışmasıyla ilgili süreçler bağlamında nehrin akıntısı bile işlenecek bir şey olarak görülür. Bu santral Ren'in iki kıyısını birleştiren bir aşıp köprü gibi değil, akıntıya set olacak şekilde inşa edilmiştir. Santralin bend çektiği şekildeki Ren Nehri ve şair Hölderlin'in sanat eserinde ifade ettiği şekliyle Ren, karışıklık içermektedir.³⁰ Teknolojik ifşanın hakim olduğu Avrupayı bu bakış açısıyla ele alan Heidegger, 1959'da, şairin yeri-

29 Zimmerman, *a.g.e.*, s.161.

30 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.14-16.

nin ve göğünün kaybolduğunu, Avrupa'nın teknolojik-endüstriyel alanının tüm evreni kapladığını ifade etmiştir.³¹ Yine Heidegger mevcut duruma eleştirisini dile getirirken tapınağın da enerji santralının de *tekhne* örnekleri olduğunu, her ikisinin de ifşa ettiğini, fakat ilki dünya oluştururken ikincisinin dünyasızlığa katkı sağladığını belirtmiştir.³²

Yukarıdaki örneklerde de izah edildiği gibi modern teknolojiye tümüyle hakim olan ifşa, meydan okuyan bir saldırganlık karakterine sahiptir. Bu meydan okuma şu şekilde gerçekleşir: Tabiatla gizlenmiş ilişki kilit altında olmaktan kurtarılır, bu kurtulan şey dönüştürülür, dönüştürülen şey depolanır. Depolanan şey yeri geldiğinde dağıtılır ve dağıtılan şey de yeniden devreye sokulur. 'Düzenleme' ve 'güven altına alma', meydan okuyan ifşanın başlıca karakterleridir.³³ Meydan okuyan bu saldırı aracılığıyla her şey her yerde hazır bulunacak, "el altında" olacak şekilde düzenlenir. Heidegger bu tarzda düzenlenen her şeyin, kendine özgü bir duruşa sahip olduğunu belirtir ve onu *Bestand* kelimesiyle ifade eder.³⁴ Ona göre modern teknolojiye tüm nesnelere işlenebilir, düzenlenebilir ve ikame edilebilir şeyler olarak 'el altındaki stok' durumundadırlar. Bu sözcük burada salt stoktan daha özsel bir şeyi ifade eder. *Bestand*, meydan okuyucu ifşa tarafından işlenen her şeyin mevcut olma tarzını belirtir. El altındaki stok anlamında hazır bulunan şey, bir bakıma artık nesne olma karakterini kaybetmiştir. Pistte duran uçak bir nesne olsa da kendisini ne ve nasıl olduğu hususlarında gizler. İfşa olduğunda, ulaşım sisteminin verimli bir unsuru olur, yolcular da uçağı dolduracak kaynaklar olarak görülürler.³⁵

Demek ki her ifşa gibi teknolojik ifşa da kendine has karakteri kendi yapısından alır. Antik *tekhne* nasıl ki *poiesis* tarzında bir ifşa ise, modern teknolojiye ifşa karakteri, Heidegger'in tanımladığı şekliyle dünyayı el altındaki stok olarak, enerji ya da gücün yakalanıp depo edildiği bir alan olarak anlamaktır. Nitekim Heidegger'e göre atom çağında yaşadığımızı

31 Zimmerman, *a.g.e.*, s.92-93.

32 Zimmerman, *a.g.e.*, ss.129.

33 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.16.

34 Standing-reserve olarak İngilizce'ye tercüme edilen bu ifade için 'el altındaki stok' karşılığının uygun olduğu kanaatindeyiz.

35 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.17; Hubert L.Dreyfus, "Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology", *Technology and Values*, ed. Kristin Shrader-Frechette, Laura Westra, Rowman & Littlefield, Lanham, 1997, s.45.

söylemek; tarihinde ilk kez insanın, kendi tarihsel *dasein*'ını 'tabiatın enerjisini baskı altına alarak kullanıma hazır duruma getirme' noktasından yola çıkarak açıklamasının ifadesidir. Heidegger, dünyanın böylesi bir şekilde anlaşılmasının halihazırda geliştirdiğimiz teknoloji çeşitlerini kaplayacağını belirtir. Yine bu varlık alanının dönüştürücü özelliğine de vurgu yapar. Dünya yalnızca kaynaklar olarak görülmeyecek aynı zamanda insan, teknoloji vasıtasıyla tabiata egemen olacaktır. Dolayısıyla modern teknolojiyi meydan okuyucu ifşa olarak belirttiğimiz her yerde 'saldırma', 'düzenleme', 'el altındaki stok' sözcükleri bir şekilde karşımıza çıkacaktır.³⁶

Heidegger, söz konusu meydan okuyucu ifşa oluşturma insanın rolünü de hatırlatır. Teknolojiyi ileri sürüklediği için, ifşanın bir tarzı olan düzenlemede insan etkindir. Ancak insan, bir şeyi şu veya bu biçimde tasarlayıp uygulamaya geçirebilse de gizlilikten çıkmanın kendisini kontrol edemez. Çünkü gerçek olan herhangi bir zamanda kendisini gösterir veya geri çeker. O insanın bir özne olarak, nesne ile ilişkiye girdiği her seferde, insanın zaten içerisinden geçmekte olduğu bir alandır. İnsan gözlerini açtığı, yüreğinin kilidini açtığı, derin düşündüğü, çalıştığı her yerde kendisini halihazırda gizlilikten çıkmış olanda bulur. Dolayısıyla Heidegger'in ifade ettiği gibi bir düzenleyici ifşa olarak modern teknoloji, salt insan faaliyeti değildir.³⁷ Üstelik bu ifşa sürecinde insana da meydan okunur, insan da düzenlenmektedir. Bilindiği üzere ego-özne olarak ben, modern çağın karakteristiğidir. Fakat onu takip eden teknoloji çağında her ötekilik ortadan kaldırıldığı için özne-nesne ayrımı da ortadan kalkmış, insanlar bile önemli hammadde sayılmaya başlamışlardır.³⁸ Nitekim Descartes ile birlikte insanın rasyonalitesi, her şeyin metafizik temeli olarak görülürken teknoloji çağında insan, teknolojik sistemin gücünün takviyesinde yararlı bir araca indirgenmiştir.³⁹ Dolayısıyla teknolojik ifşanın indirgemeci karakteri, gizlenmiş olanı görmezden gelen ve her şeyi belirli bir ifşa tarzında görmeye iten bir indirgeme olduğu için, bu dünyanın tamamen el atındaki stok olarak algılanışı, diğer şeyler gibi insanın kendisinin algılanma tarzı için

36 Ihde, *a.g.e.*, s.34; Zimmerman, *a.g.e.*,s.198.

37 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.18-19.

38 Zimmerman, *a.g.e.*, s.151.

39 Zimmerman, *a.g.e.*,s.159.

de geçerli olur.⁴⁰ Heidegger, bu duruma insan kaynaklarına dair söylemler, kliniklere hasta tedarikine ilişkin konuşmalar üzerinden atıf yapar. Verdiği bir örnekte de Heidegger, yaşamın, yaşayan varlıkları kendi isteği doğrultusunda inşa edip değiştirebilecek kimyagerin elinde olacağı zaman diliminin yakın olduğunu söyleyen Nobel ödüllü kimyager W.Standley'in ifadelerini aktararak söz konusu bakış açısına dikkat çeker.⁴¹ Yine kerestenin ölçüsünü alan ormancı, Heidegger'e göre bilsin veya bilmesin, günümüzde orman ürünleri endüstrisinde kara geçmenin emri altındadır. Ormancı, gazete ve resimli dergilerde gerek duyulan kağıtlara duyulan gereksinimin meydan okuduğu selülözün düzenlenebilirliğine tabi kılınmıştır. Gazeteler ve resimli dergiler de, basılı olanı tüketecek bir kamuoyu oluştururlar.⁴² Tüm bunlara rağmen yine de Heidegger'e göre insan, yalnızca el altındaki stoğa dönmüş pasif bir varlık değildir. İnsan yukarıda belirtildiği gibi bir yönden de bu süreçte aktiftir.

Modern teknolojideki, el altındaki stok olarak düzenlemek için insana saldıran meydan okuyuş, insanı, reel olanı el altındaki stok şeklinde düzenlemeye de yoğunlaştırır. Heidegger, karşı karşıya kaldığımız gerçek problemin de insanlığın teknolojik çağda kendi varlığını kavrayışının çarpık hale gelmesi olduğunu ifade eder. Ona göre çağdaş insanın, karşısına çıkan her şeye hakim olma dürtüsü buradan kaynaklanır. Modern teknisyenden her veriye düzen empoze edebilmesi, insani veya insani olmayan her şeyi işleme koyması, her türlü problem için çözüm üretmesi beklenir, kendisi de bunu bekler.⁴³ Nitekim imha kampları veya kitle imha vasıtası olarak hidrojen bombası, insanlığın hem kendini hem de başka her şeyi, istendiğinde üretilip tüketilen, yaratılıp yok edilebilen kaynaklar olarak kavramasının semptomlarıdır.⁴⁴

Heidegger, şeyleri el altındaki stok olarak düzenlemek için toplayan bu meydan okuyucu talebi, her şeyi tek boyutlu, stok biçiminde ifşa etme-

40 Ihde, *a.g.e.*, s.40-41.

41 Riis, *a.g.e.*, s.126.

42 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.18.

43 William Lovitt, "Introduction", *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Almanca'dan çev. William Lovitt, Harper & Row, New York,1977, s.xxvii.

44 Zimmerman, *a.g.e.*, s.43.

ye zorlayan bu tarihsel damgalamayı tasvir için *Gestell*⁴⁵ sözcüğünü kullanır. Heidegger'e göre modern teknolojinin özü *Gestell*, çerçeveleme'dir.⁴⁶

Çerçeveleme, modern teknolojinin özünde hüküm süren, kendisi teknolojik bir şey olmayan eşyanın teknoloji çağında ifşa olma tarzıdır. *Gestell* kelimesinin köküne inildiğinde karşılaşılan *Stellen* sözcüğü meydan okuma anlamı dışında, *poiesis* anlamında mevcut olan şeyin gizlilikten çıkmasına imkan tanıyan üretme ve sunma imasını da taşır. Elbette tapınak alanına heykelin dikilmesi ile meydan okuyucu düzenleme birbirlerinden farklıdır; fakat her ikisi de ifşanın, *aletheia*'nın tarzları olduğu için özleri itibariyle ilişkilidirler. Çerçevelemede gizlilikten çıkma, modern teknolojinin gerçeği el altındaki stok olarak ifşa ederek çalışmasına uygun olarak meydana gelir. Bu meydana geliş ne yalnızca insani bir etkinliktir ne de böyle bir etkinlik içerisinde insan salt bir araçtır. İşte teknolojinin yalnızca araçsal belirlenimi, antropolojik tanımı bu nedenle savunulamazdır.⁴⁷

Araçsal tanımın hakikati tam olarak sunmadığını ifade ettikten sonra Heidegger, tabiat bilimlerini kullandığı için modern teknolojinin, uygulamalı bir tabiat bilimi olduğu yönünde bir ilüzyonun ortaya çıktığını belirtir. Oysa teknolojinin özündeki karakter, düzenleyici tutum ve davranış, kendisini ilk olarak kesin bir bilim olarak modern fiziğin yükselişinde sergilemiştir. Modern bilim, tabiatı hesaplanabilir kuvvetlerin birliği olarak ele almış, bu tabiat teorisi modern teknolojinin özüne giden yolu da hazırlamıştır. Çünkü fizikte açıkça görünüşe çıkmasa da halihazırda düzenleyici ifşa içerisinde; meydan okuyucu bir araya toplama egemendir. Modern fizik, bu açıdan bakıldığında çerçevelemenin habercisidir. Ancak

45 Çerçeveleme olarak da ifade edilebilecek olan bu sözcüğü Heidegger, Almanca'da da kullanılmayan tarzda yeni bir anlamda kullandığını ifade eder. *Gestell*, ifşa olacak şekilde toplayandır. Bu talep, bir araya getirdiği ve düzenlediği için çerçeveler. Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.20.

46 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.19-20; Zimmerman, *a.g.e.*,s.216.

Çerçevelemenin hangi anlamda teknolojinin özü olduğunu izah ederken Heidegger, felsefi akademik dildeki *essentia* anlamında ya da bir cins anlamında bir öz olmadığını ifade eder. Heidegger teknolojinin özü için bir sınır çizip neyin teknolojik alet olup olmadığını belirlemeye çalışmaz; hidroelektrik santralin, otobanın, internetin vb. paylaştıkları ortaklığa göre Platoncu anlamda bir ağaçlık gibi bir aile olarak anlamaz. Bu ifadesi aslında Heidegger'in teknolojinin özü teriminin kapsamını sabitleştirmeye çalışmadığını gösterir. Sözelimi evin özünden bahsettiğimizde, genel bir türden değil evin olagelme tarzından söz ettiğimizi belirtir. Teknolojinin olagelme tarzı, ifşanın bir kaderi olarak çerçevelemenin gerçekleştiği bu daimi süregitmeden hareketle kendisinin görünmesini mümkün kılar. Heidegger, *The Question Concerning Technology*,s.30-31; Thomson, *a.g.e.* s.14-115.

47 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.21.

modern teknolojinin özü, makine gücünün icad edildiği, elektroteknikğin en hararetli olduğu ve atom teknolojisinin işlev gördüğü zaman bile kendisini gizlemiştir. Bu nedenle kronolojik olarak modern fizik 17.yüzyılda başlamışsa da, 18.yüzyılın ikinci yarısında gelişen makine gücüne dayalı modern teknoloji, kendi içerisinde hakim olan öz bakımından tarihsel olarak daha öncedir. Söz konusu ilüzyonun son bulması için hem modern bilimin özsel kökeni, hem de modern teknolojinin özü, soruşturulup ortaya çıkarılmalıdır.⁴⁸

Özülle olan ilişkimizi aydınlığa kavuşturmak için yaptığı teknoloji soruşturmasında modern teknolojinin özünün, kendisini çerçevelemede gösterdiğini belirten Heidegger, çerçevelemenin, teknolojik, makine düzeninde bir şey olmadığını, gerçeğin kendisini el altındaki stok olarak ifşa ettiği bir tarz, insana saldıran ve insanı, gerçeği düzenleme tarzında el altındaki stok olarak ifşa etme konumuna yerleştiren bir araya toplayıcı olduğunu belirtir. Bu ifşa da, ne insanın dışında ne de tamamen insan aracılığıyla meydana gelir. İnsan, çerçevelemenin özsel alanında durur. Çerçeveleme ile sonradan bir ilişki içine girmez. Bu yüzden, teknolojinin özülle nasıl bir ilişkiye gireceğimiz sorusu çok geç kalmış bir soru olur. Fakat çerçeveleme tarafından meydan okunan kimseler olarak kendimizi deneyimleyip deneyimlemediğimiz sorusu geç kalmış bir soru değildir.⁴⁹

Heidegger, çerçevelemenin de her ifşa oluş tarzı gibi kaderin (*Geschick/destining*) bir takdiri olduğunu belirtir. Ancak bu ifade, çağımızda ifade edilen ve kaderi değişmez bir gidişat olarak gören, ‘teknolojinin etkisi, çağımızın kaderidir’, tarzındaki cümlelerden başka bir şey ifade eder.⁵⁰ İfşa oluşun kaderi, insan üzerinde her zaman egemen ise de hiçbir zaman insanı zorlayıcı bir şey değildir. Dolayısıyla teknolojik çağ, değişmez bir kader olarak bize empoze edilemez. Böyle bir kader, bizi teknolojiyle körü körüne uğraşmaya zorlayarak sınırlamaz ve yine aciz biçimde onu şeytan işi olarak değerlendirip lanetlemeyi gerektirmez. Aksine, teknolojinin özüne açığımızda, kendimizi özgürleştirici bir istemde buluruz. Kader, insanı ifşa oluşun yoluna koyar ve bu yoldaki insan, ifşa olan şeyi izle-

48 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.21-23.

49 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.23-24.

50 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.24-25.

me imkanına sürekli yaklaşır. Fakat böylelikle diğer imkan, kendi özünü deneyimleyebilmesi imkanı kapanır. Bu iki imkanın arasında insan, kaderden dolayı tehlikeye atılmıştır. İfşa oluşun kaderi, hangi tarzda hakim olursa olsun, bu nedenle her zaman tehlike barındırır. Bu tehlike, ifşa olanda insanın ümitsizliğe kapılabilmesi ve onu yanlış yorumlayabilmesi tehlikesidir. Sözgelimi, mevcut olan her şeyin kendini bir neden-etki birlikteliğinde gösterdiği bir ifşa tarzında Tanrı bile yüceliğini, mesafesinin gizemini kaybedebilir. Nedenselliğin ışığında Tanrı, etkin bir neden seviyesine inebilir. Bu durumda o, gizlilikten çıkmayı ve gizlenmeyi, nedensellik açısından tanımlayan, fakat bu nedenselliğin özsel kökeni hakkında hiç düşünmeyen kimselerin tanrısı olur.⁵¹ Benzer tarzda, tabiatın kendisini kuvvetlerin etkilerinin hesaplanabilir bir bileşimi olarak sunumuna uygun olarak gizlilikten çıkma, doğru belirlenimlere izin verse de burada ortaya çıkan başarılar yoluyla doğru olan her şeyin ortasında, hakikat olanın geri çekilme tehlikesi devam eder. Dolayısıyla ifşa oluşun kaderi, kendisi aslında tehlike değildir. Fakat bu itibarla tehlikedir.⁵² İşte teknolojinin yalnızca insanın elinde bir araçmış gibi görünmesi de bu anlamda bir tehlikedir. Benzer şekilde kader, çerçevelemenin bir modu olarak hüküm sürdüğünde o en önemli tehlikedir. Bu tehlike bize kendisini iki tarzda gösterir: Gizlilikten kurtulmuş olan şey bizi artık nesne olarak ilgilendirmeyip el altındaki stok olarak ilgilendirdiğinde ve insan sadece el altındaki stokun düzenleyicisi olduğunda. Bu durumda insan, kendisinin de el altındaki stok olarak düşünüleceği noktaya gelir. Bu şekilde tehdit edilen insan, kendisini yeryüzünün efendisi konumuna yükseltir. Böylelikle, insanda, karşılaştığı her şeyin, kendisi inşa ettikçe var olduğu izlenimi baskın olur. Bu ilüzyon sırası gelince nihai aldanmayı ortaya çıkarır. İnsan artık hiçbir yerde kendisiyle, özüyle karşılaşamaz. Bu durumdaki insan, çerçevelemenin meydan okuyuşuna öyle kararlı bir şekilde iştirak eder ki, o, çerçevelemeyi bir iddia olarak düşünmez ve bu yüzden de uyarıldığında işitmez; kendisiyle karşılaşma imkanı da bulamaz.⁵³

51 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.25-26.

52 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.26; Heidegger, "The Turning", *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Almanca'dan çev. William Lovitt, Harper & Row, New York, 1977, s.37.

53 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.26-27.

Ayrıca çerçeveleme, insanı sadece kendisiyle ve eşya ile ilişkisinde tehlikeye atmaz. Çerçeveleme; ifşa oluşun diğer tüm imkanlarını ortadan kaldırır. Sözelimi *poiesis* anlamında bir ifşayı gizler. Diğer ifşa oluş tarzlarıyla karşılaştırıldığında çerçeveleme, insanı var olanlarla aykırı ve sert bir şekilde düzenlenmiş bir ilişkiye doğru iter. Artık eşya, kendi temel karakteristiklerinin görünmesine de imkan bulamaz. Böylelikle, meydan okuyucu çerçeveleme, yalnızca diğer ifşa tarzlarını gizlemez, aynı zamanda ifşa olmanın kendisini ve onunla beraber hakikatin gerçekleştiği yeri de gizler. Çerçeveleme, hakikatin parıldamasını ve hakikatin hakim olmasını engellediği için modern teknoloji problem olarak görülmektedir. İnsana yönelik tehlike, potansiyel olarak öldürücü makinelere ve teknolojinin aygıtlarından gelmez. Çerçevelemenin hükmü, insanı daha köklü bir ifşaya girme imkanını, dolayısıyla daha asli bir hakikatin çağrısını deneyimleme imkanını men etmesiyle tehdit etmektedir. Bu nedenle çerçevelemenin hükmü sürdüğü yerde en yüksek anlamda tehlike vardır.⁵⁴

Tam bu noktada Heidegger, şair Hölderlin'in ifadelerini nakleder: "Tehlikenin olduğu yerde, kurtarıcı güç (*das Rettende/the saving power*)⁵⁵ de büyür, güçlenir." Heidegger, en uç noktadaki tehlikede bile, kurtarıcı gücün hangi istikamette kök salıp büyüdüğünü düşünmemiz gerektiğini ifade eder.⁵⁶ Heidegger çerçevelemeyi böylesi bir tehlike gördüğü için, kurtarıcı gücün teknolojinin özünde barındığını düşünür.⁵⁷ Teknolojinin varlığa çıkmasının, içerisinde bizim ihtimal vermediğimiz kurtarıcı gücü ne şekilde barındıracağını da şu şekilde izah eder: İfşa olma sürecinde rol alan insan, hakikatin meydana gelmesine bu itibarla aidiyet kazanır. Bu noktada kurtarıcı güç, insana özünün en yüksek onurunu; yeryüzünde her ifşa oluşun, gizlilikten çıkmanın ve gizlenmenin gözeticisi olduğunu görmesini sağlar. Dolayısıyla varlığın halihazırdaki ifşa olma tarzını anlamak ve bunu kabul etmek, varolanın ifşa edicileri olarak aktif rolümüze ilaveten ontolojik alıcılığımızı/açıklığımızı kabul etmektir. Böylelikle teknolojinin

54 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.27-28.; Heidegger, *The Turning*, s.37.

55 Buradaki retten (to save) fiilinin Heidegger, sadece kurtarmayı değil, bir şeyi onun ilk seferki hakiki görünüşüne getirme, özünü koruma, korumaya alma gibi anlamları da içerdiğini belirtir. Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.29.

56 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.29.

57 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.28.; Heidegger, *The Turning*, s.42.

özünün kaderinin, insan özünün yardımı, ortaklığı ile değiştirilebilir olduğu görülür. Tam da insana kendi hür özünü teslim etme tehlikesini dayatan çerçevelenmede, insanın en içteki yıkılmaz aidiyeti böylece açığa çıkabilir. Tabi bu, yalnızca teknolojik olanlara gözümüzü dikip bakmak yerine, teknolojinin özüne karşı dikkatli olarak ve onunla özsel bir ilişki içine girerek olur. Ama bunun için de modern insanın önce kendi özüne uygun mesafesine dönmesi, kendi yolunu bulması gereklidir. Aksi takdirde insan, teknolojiyi sadece bir araç olarak tasarlayıp ona hakim olma iradesine tutulup kalacak, yaptığı hiçbir şeyi özsel olarak yapmayacak ve teknolojinin özünden uzaklaşacaktır.⁵⁸

Heidegger, düzenlemenin karşı konulmazlığı ve kurtarıcı gücün buna direnişini, gökyüzündeki yıldızların seyrinde iki yıldızın yoluna benzetir. Teknolojiye ilişkin soruşturma da, ona göre ifşa oluşun ve gizlenmenin takımıyıldızına dair soruşturmadır. Teknolojinin özü, en yüksek anlamda muğlaktır. Bu muğlaklıkta takımıyıldızı, gizemin yıldız gibi akışını görür ve bu muğlaklığın, hakikatin gizemine işaret ettiğini ifade eder. Söz konusu tehlikeden kurtulmak için yapılması gereken ise, bu hakikatin takımıyıldızına bakarken tehlikeyi göz önünde bulundurmak ve kurtarıcı gücün gelişimini görmektir. Fakat Heidegger, teknolojinin hakimiyeti altında radyo ve film kanalıyla işitme ve görme duyularımız dumura uğradığı için onu göremediğimizi de belirtir.⁵⁹

Heidegger, insan aktivitesinin bu tehlikeye doğrudan karşı koyamayacağını; fakat insan düşüncesinin, kurtarıcı gücün özüne dair kafa yorabileceğini belirtir. Nitekim Heidegger, kurtarıcı gücün, teknoloji çağında kendini göstermekten ziyade kendini gizleyen bir ifşa olduğunu düşündür.⁶⁰ Heidegger için teknoloji ile hesaplaşacak böyle bir ifşa oluş bir yandan teknolojinin özüne yakın; ama temelde ondan farklı bir alanda gerçekleşmelidir. Bu alanın da hakikate gözlerini kapatmaması şartıyla 'sanat' olacağı neticesine varır. Heidegger'in kurtarıcı olarak sunduğu ifşa tarzı olarak sanat, yukarıda belirttiğimiz gibi Greklerde, *tekhne*'nin yalnızca teknolojik

58 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.30-32.; Heidegger, *The Turning*, s.39-40.; Thomson, *a.g.e.*, s.121.

59 Heidegger, *The Turning*, S.49.; Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.33.

60 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.33-34.

olmadığı bir zamanda, *tekhne*'nin bir formu olarak görülüyordu. Nitekim Heidegger, Greklerde sanatın çok yönlü bir ifşa olduğunu, hakikatin hakim olmasını ve güvende tutulmasını sağladığını belirtir. Greklerde sanat, kültürel etkinlik sektörü değildir ve *poiesis*'e ait bir ifşa olduğu için *tekhne* adını taşımaktadır. Bu ifşa, tüm güzel sanatlarda, şiirde, poetik olan her şeyde hüküm sürmektedir.⁶¹ Böylelikle Heidegger, teknoloji ile sanat arasındaki koparılmaz ilişkiyi keşfettiğine inanır. Sanat gibi teknoloji de şeylerin varlığını ifşa etmenin bir yoludur.

Heidegger, poetik olanın Greklerde hakikat olanı getirdiği gibi, güzel sanatların da günümüzde poetik bir ifşa olarak görülebileceğini ve sanatların kurtarıcı gücün gelişmesini besleyebileceklerini umud etmekte, sanat eserinin dünyayı dönüştürücü gücüne inanmaktadır. Zira zihin ya da içgüdü teknoloji çağında makineleşmenin büyülediği insanı kurtaramayacaktır. Artık otantik bilimin, üretimin teknoloji çağında mümkün olmadığına; koruyucu sanat eserleri vasıtasıyla eşyanın öneminin, ölçüsünün ve anlamının restore edilebileceğine inanan Heidegger'e göre insanlığın *tümü, umutsuzca teknoloji çölünden çıkış yolunu görmeyi beklemektedir*. Bu da sanat eseri ile mümkün olabilecektir. Varlığa, teknolojik gücü artıran hammadde olmak dışında anlam atfetmeyen, *çürütücü bir ifşa olan modern teknolojinin yok ettiği anlam sanatla bulunabilir*, yalnızca büyük şiir teknolojik nihilizm akıntısını durdurabilir. Heidegger, teknolojinin özünün, kendisini her yerde sağlamlaştırmasından önce bir ifşa tarzı olarak sanata bu imkanın bahsedilebileceğini düşünür.⁶²

Görüldüğü üzere Heidegger, teknolojik ifşadan çıkış yolunun farklı bir ifşa tarzı olan sanat ile mümkün olduğuna inanır. Ancak bu önerisi, Heidegger'in varlığı teknolojik kavrayışımızın nasıl aşılabacağı hususunda yeterli kılavuzluk sağlamadığı gerekçesiyle bazı düşünürlerce eleştirilmiştir.⁶³ Sözgelimi Zimmerman, tehdidi gittikçe artan teknolojinin karşısında varlığın yeni bir ifşasını mümkün kılacak bir tarza dair makul ama farklı yorumlar olabileceğini, sanatın kurtarıcı gücüne dair umudun, neredeyse

61 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.34-35.

62 Heidegger, *The Question Concerning Technology*, s.35; Zimmerman, *a.g.e.*, s.46,77-78,93,106-107.

63 Thomson, *a.g.e.*,s.123.

saçma gözüktüğünü, modern çağda sanatın spiritüel gücünün yok olduğunu söyleyen Hegel'in daha haklı olduğunu belirtmektedir.⁶⁴ Gerçekten de Heidegger'in sanat eserine yaptığı vurgu dışında somut önerileri yok gibi görünmektedir. Ancak problemin çözümü için belirli tespitlerde bulunduğunu, sözelimi teknolojik dünyanın doğmuş olduğu yerde aşılmış olması gerektiğini ifade ettiğini söyleyebiliriz. Zira ona göre düşünce, ancak aynı kökene ve aynı hedefe sahip düşünce aracılığıyla dönüştürülebilir. Bu dönüşüm de, modern teknolojik dünyanın doğduğu dünyasal sit alanından kalkarak hazırlanabilecektir. Yoksa bu dönüşün Zen Budizmi gibi bir deneyimi kabullenerek ortaya çıkmayacağını, düşüncenin dönüşümünün, Avrupa geleneğinin ve onun yeni kazanımının yardımına muhtaç olduğunu belirtir.⁶⁵

Heidegger'in umduğu değişimi, çeşitli politik eylemlerin yahut direnişlerin gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceği meselesi de tartışılmış, Heidegger, bu tür eylem ve mücadelelerin, bilincine varıldığı takdirde kendimizi kavrayışımız için gerekli alanı açabileceğini belirtmiştir.⁶⁶ Ancak *Der Spiegel* ile yaptığı mülakatta modern teknolojinin belirleyiciliğine karşı hangi siyasal sistemin teknoloji çağına nasıl uyarlanacağı sorusunun yanıtını bilmediğini; 1945 sonrasında demokrasinin de dünyaya Hırsitiyanca bakışın siyasal ifadesinin de hukuka dayalı devletlerin de teknolojik dünyayı gerçek manada sorgulamadığını bu nedenle de onların yarım önlemler olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷ Teknoloji ile özgür bir ilişki kurma yolunda Nasional-sosyalizmin adım attığını ama düşünsel anlamda yoksul oldukları için başaramadıklarını, Amerikalıların da teknik operasyonları ve manipülasyonları ilerleten ama aynı zamanda modern teknolojinin özüne dair düşünmenin yolunu tıkayan bir durumda olduklarını, insanın teknolojinin dünyası ile özgür bir ilişki kurmasını mümkün kılacak katkılar yapamadıklarını belirtmiştir.⁶⁸

Teknolojinin özü olan çerçevelemenin aşılmasında felsefenin etkisi

64 Zimmerman, *a.g.e.*, s.247,250.

65 M. Heidegger, *1933'te Neler Oldu? (Der Spiegel'in Heidegger'le Tarihi Söyleşi)*, çev.Turhan Ilgaz, YKY, İstanbul, 1995, s.37.

66 Thomson, *a.g.e.*, s.106-107.

67 Heidegger, *1933'te Neler Oldu?*, s.26.

68 Heidegger, *1933'te Neler Oldu?*, s.35-36.

hususunda da Heidegger'in çok iyimser olduğu söylenemez.⁶⁹ Heidegger'e göre felsefe dünyanın mevcut halini bir çırpıda değiştirebilecek bir etki üretemez. Düşüncenin yapacağı şey, insanın teknolojinin özünde kendini gösteren ve kendisinin egemen olmadığı bir gücün kesin talimatı ve denetimi ile karşı karşıya olduğunu görmesini sağlamaktır. Ona göre düşünce, daha fazlasını yapma iddiasında değildir.⁷⁰

Heidegger bu süreçte çıkış yolunun bulunup bulunmayacağı sorusuna cevaben de, sonrasında çokça tartışılacak bir ifade kullanmıştır. Ona göre bu durumdan yalnızca bir Tanrı bizi kurtarabilir.⁷¹ Heidegger'in bu ifadesi üzerine çok fazla şey yazılmış, Heidegger'in Hıristiyan Tanrısını mı kastettiği yoksa yeni bir anlayışı mümkün kılan bir paradigma inşasına mı vurgu yaptığı tartışılmıştır. Bu ifadeyi Heidegger'in Hıristiyan Tanrısına atıf yapmayacağını düşünerek yorumlayanlardan Dreyfus, teknoloji öncesi pratiklerin artık varlığın anlaşılması hususunda yeni bir şey yapmadığını, hayatımıza anlam verecek, bizi bir toplum olarak birleştirecek pratiklerin desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Heidegger bu durumu sanat eseri üzerinden örneklendirir. Sözelimi Greklerde tapınak, önemlidir. Kahramanlar, köleler, hastalıklar ve nimetler orada mevcuttur. Pratiklerini tapınak aracılığıyla ortaya koyan kimseler kendilerini iyiliğe sevkedecek ve kötülükten alıkoyacak yönlendirici ilkelere sahiptirler. Aynı şekilde Ortaçağ'daki katedral de lanet ve kurtuluşun boyutlarını göstererek bunu mümkün kılar. Böyle mekanlar, insanın nerede duracağını ve ne yapacağını bildirdiği için koruyucu bir güç görevi görürler. Bu tarz koruyucu pratikler yeni bir kültürel paradigmada meydana gelir ve yeni tarzda şeyler yapmayı destekler. Gerçekliği yeni bir tarzda anlamayı sağlayacak böyle bir durumu Heidegger, yeni bir Tanrı olarak isimlendirir.⁷²

Heidegger, insan ve felsefenin Tanrı'nın avdeti ya da ricati için kendini açık tutma hazırlığı yapması gerektiğini de ifade etmiş; ancak esas itibarıyla bu fonksiyonu Hölderlin üzerinden yine sanatın, şiirin icra ede-

69 Heidegger'in görüşlerini analiz eden yorumcularından Zimmerman, 1934'lerden önce Heidegger'in şeylerin varlığı anlama tarzını yenileyen düşünürü, sanatçıdan daha ön planda tuttuğunu; daha sonraları ise sanatçıyı daha yüksek bir düzeye çıkardığını belirtir. Zimmerman, *a.g.e.*, s. 77-78.

70 Heidegger, *1933'te Neler Oldu?*, s.29-31, 34-35.

71 Heidegger, *1933'te Neler Oldu?*, s.29-30.

72 Dreyfus, *a.g.e.*, s.50-51.

bileceğini belirtmiş, onu geleceğin yönünü işaret eden, Tanrı'yı bekleyen şair olarak tavsif etmiştir.⁷³

Heidegger, eğer umduğu dönüş gerçekleşmezse, endüstriyel teknoloji vasıtasıyla yer yüzüne hakim olarak mutluluk, konfor ve güvenlik peşinde olan böylesi bir insanlığın, varlığa kör olarak kalacağını ve eşyanın post-teknolojik, post-metafizik çağda ortaya çıkacak yeni ifşasını anlama ve kabul etme yetisinden yoksun kalacağını belirtir.⁷⁴

Sonuç Yerine

Görüldüğü üzere teknolojiyi sorgulayışında teknolojinin terki gibi bir fikir geliştirmeyen ya da teknoloji öncesi dünyaya geri dönme gibi bir öneri ima etmeyen Heidegger, öncelikle antik *tekhne*'de, daha sonra modern teknolojide eşyanın hangi karakterde ifşa olduğunu göstermeyi denemiştir.

Açıktır ki eşya Tanrı'nın yarattığı şeyler olarak ifşa olursa onlara bir tarzda, hammadde tarzında ifşa olursa onlara başka tarzda muamele edilir. Bu açıdan bakıldığında modern teknolojik çağda bir şey için "olmak", yalnızca üretme uğruna daha çok üretmeye mecbur özne için hammadde olmak anlamına gelir.⁷⁵ Heidegger, eşyanın tek boyutlu ifşa oluşuna sebep olarak gördüğü ve diğer ifşa tarzlarını, dolayısıyla dünyaya ilişkin farklı deneyim olanaklarını örtüp sınırlayan, meydan okuyucu karakterde bir ifşa olan modern teknolojinin özü hakkında ve onun yıkıcı niteliklerinin nasıl dönüştürülmesi ya da sınırlandırılması gerektiği hususunda düşünmüştür. Bunun için de eşyanın yeni bir ifşa tarzına işaret etmiş, üretmenin tahakküm etmeyen yeni bir tarzı için Greklerin kullandığı şekliyle *tekhne*'yi, eşyayı sömürerek ona egemen olmak yerine eşyayı koruyan ve himaye eden bir ifşa tarzını rehber olarak görmüştür. Buradan hareketle sanatın, özellikle de şiirin, eşyanın bu tek boyutlu kavranışını aşmak için gerekli dönüşün gerçekleşmesine katkı sağlayacağını düşünmüştür.⁷⁶

73 Heidegger, *1933'te Neler Oldu?*, s.31-36.

74 Zimmerman, *a.g.e.*, s.190.

75 Zimmerman, *a.g.e.*, s.xiv-xvi.

76 Zimmerman, *a.g.e.*, s.221-222.

Öz

Bir İfşa Tarzı Olarak Heidegger'de Modern Teknoloji

Teknolojiye İlişkin Soruşturma eseriyle teknolojiyi felsefi bir mesele olarak ele alan Heidegger, modern teknolojiyi, antik *tekhne* gibi bir ifşa tarzı olarak görür. Ancak otantik bir üretim tarzı olan *tekhne* özgürleştirici bir ifşa iken modern teknoloji meydan okuyan bir ifşa özelliği taşır. Teknoloji çağı, eşyayı en verimli teknik ürünlere dönüştürmek üzere hammadde olarak ifşa eder. Heidegger, varlığa dair böylesi bir algının, bazı teknolojik aygıtların verdiği zararın ötesinde bizim düşünme tarzımızı sınırladığına ve bu anlayıştan kaynaklanan tehlikeye dikkat çekmektedir. Heidegger, bu tek boyutlu ifşa olan modern teknolojinin özü hakkında düşünüp onu aşmanın başka bir ifşa tarzı olan sanat ile mümkün olduğunu düşünmüştür.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, *tekhne*, teknolojiye ilişkin soruşturma, teknolojinin özü.

Abstract

Modern Technology As A Way Of Revealing In Heidegger's Thought

Discussing technology as a philosophical problem in his well-known work entitled *The Question Concerning Technology*, Heidegger understands it, like ancient *tekhne*, as a way of revealing. However, while *tekhne* which is an authentic mode of production, is emancipatory, that of modern technology is quite challenging. The age of technology reveals entities as resources in order to transform them into most efficient technological products. Therefore, Heidegger mainly draws our attention to the danger arising from this understanding which leads to restriction of our way of thinking rather than the destruction caused by specific technologies. Heidegger also thinks about the essence of modern technology, concluding that it is just one way of revealing that can be gone beyond only by art which is another way of it.

Key Words: Heidegger, *tekhne*, the question concerning technology, the essence of technology.

Kaynakça

- Dreyfus, Hubert L. “Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology”, *Technology and Values*, ed. Kristin Shrader-Frechette, Laura Westra, Rowman & Littlefield, Lanham, 1997, ss.41-54.
- Heidegger, Martin, “The Question Concerning Technology”, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Almanca'dan çev. William Lovitt, Harper & Row, New York,1977, ss. 3-35.
- Heidegger, Martin, “The Turning”, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Almanca'dan çev. William Lovitt, Harper & Row, New York, 1977, ss. 36-49.
- Heidegger, Martin, *1933'te Neler Oldu? (Der Spiegel'in Heidegger'le Tarihi Söyleşi)*, çev.Turhan Ilgaz, YKY, İstanbul, 1995.
- Ihde, Don, *Heidegger's Technologies*, Fordham University Press, New York, 2010.
- Loscerbo, John, *Being and Technology: A study in the philosophy of Martin Heidegger*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1981.
- Riis, Soren, “The Question Concerning Thinking”, *New Waves in Philosophy of Technology*,ed. J.Kyrre, B. Olsen, E. Selinger, S. Riis, Palgrave Macmillan, New York, 2009, ss.123-145.
- Thomson, Iain D., *Heidegger: Ontoteoloji/ Teknoloji ve Eğitim Politikaları*, çev.Hüsamet Arslan, Paradigma, İstanbul, 2012.
- Zimmerman, Michael E., *Heidegger's Confrontation with Modernity:Technology, Politics, and Art*, Indiana University Press, Bloomington, 1990.